Львівський національний університет
імені Івана Франка

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV
FACULTY OF GEOGRAPHY
CHAIR OF ECONOMIC AND SOCIAL GEOGRAPHY
LVIV DEPARTMENT OF GEOGRAPHY SOCIETY OF UKRAINE
GEOGRAPHICAL COMMISSION OF SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY

HUMAN GEOGRAPHY: SCIENTIFIC TRADITIONS AND MODERN CHALLENGES

MATERIALS
of All-Ukrainian scientific seminar,
dedicated to the 110-th anniversary of the birth
of the Doctor of Geographical sciences, Professor O. T. Vashchenko
(Lviv, 13 December 2018)

LVIV – 2018

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ
ЛЬВІВСЬКИЙ ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО ГЕОГРАФІЧНОГО ТОВАРИСТВА
ГЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

СУСПІЛЬНА ГЕОГРАФІЯ: НАУКОВІ ТРАДИЦІЇ І СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

МАТЕРІАЛИ
Всеукраїнського наукового семінару,
присвяченого 110-літтю від народження
доктора географічних наук, професора О. Т. Ващенка
(м. Львів, 13 грудня 2018 р.)

ЛЬВІВ – 2018

УДК 911.3:001.3(910.1)
С 89

Редакційна колегія: доц. В. Біланюк (голова), проф. О. Шаблій (голова, відп. ред.), проф. І. Ровенчак (співголова), доц. М. Влах (співголова), доц. О. Вісьтак, доц. В. Грицевич, доц. І. Гудзеляк, доц. М. Книш, доц. С. Кузик, доц. Я. Івах (секретар), доц. О. Мамчур (секретар), асист. Л. Котик (секретар), інж. О. Борщовська (секретар), асист. І. Ванда.

Рецензенти:
доктор економічних наук, професор *М. З. Мальський*
(Львівський національний університет імені Івана Франка);

доктор економічних наук, професор *У. Я. Садова*
(Національний університет "Львівська політехніка")

Рекомендовано Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка
Протокол № 58/11 від 28 листопада 2018 р.

С 89 **Суспільна географія: наукові традиції і сучасні виклики** : матеріали Всеукраїнського наукового семінару, присвяченого 110-літтю від народження доктора географічних наук, професора О. Т. Ващенка (м. Львів, 13 грудня 2018 р.) / [відп. ред. проф. О. Шаблій]. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – 176 с.
ISBN 978-617-10-0486-3.

Подано статті з широкого спектру теоретичних, методологічних і методичних проблем географії, першою чергою суспільної географії: проблеми загальних і конкретних об'єктів дослідження, предмета дослідження та змісту географічних студій. Звернено особливу увагу на сучасний і перспективний розвиток української географії у контексті екологічної та ноосферної парадигм.

Для науковців, аспірантів, викладачів, учителів, студентів й осіб, які цікавляться проблемами суспільно-географічної науки.

УДК 911.3:001.3(910.1)

Тексти статей подано в авторській редакції. Автори відповідальні за зміст статей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей. Думка авторів статей може не збігатися з думкою організаторів наукового семінару.

Адреса редакційної колегії:
Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра економічної і соціальної географії,
вул. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000
Тел.: +38 032 239 45 73
E-mail: kafedra.lviv@gmail.com

ISBN 978-617-10-0486-3

© Автори статей, 2018
© Львівський національний університет імені Івана Франка, 2018

Наведена схема (рис.1) представляє генералізовану систему географічних наук і потребує подальшого розроблення та деталізації. Її головна мета – показати новий науковий напрямок сучасної географії, за яким земну оболонку розглядають як єдину й цілісну геосферу, як ландшафтну оболонку Землі.

Список використаних джерел

1. Генеральна схема планування території України. Пояснювальна записка (в 2 т.). – К.: Державний інститут проектування міст ДІПРОМІСТО, 2000. – Т. 1. – 49 с.; Т. 2 – 68 с.
2. *Голубець М. А.* Середовищезнавство – в географічну науку / М. А. Голубець // Український географічний журнал. – 2015. – № 2. – С. 10–15.
3. *Реймерс Н. Ф.* Природопользование. Словарь-справочник / Н. Ф. Реймерс. – М.: "Мысль", 1990. – 640 с.
4. *Руденко Л. Г.* Ландшафтне планування в Україні: методичні настанови / Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк, О. Г. Голубцов та ін. – К.: "Реферат", 2014. – 144 с.
5. *Топчієв О. Г.* Предметна область географії та її сучасні методологічні трансформації / О. Г. Топчієв // Український географічний журнал. – К., 2016. – № 1. – С. 64–69.
6. *Топчієв О. Г.* Концепція довкілля – сучасний напрям інтеграції природно- та суспільно-географічних досліджень / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко, В. В. Яворська // Український географічний журнал. – К., 2017. – № 3 (99). – С. 64–70.
7. *Топчієв О. Г.* Методологічні основи географії: ландшафтна оболонка Землі. Довкілля / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко, В. В. Яворська. – Херсон: "Гельветика", 2018. – 348 с.
8. *Топчієв О. Г.* Планування територій / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова. – Херсон: Грінь Д. С., 2014. – 268 с.
9. *Топчієв О. Г.* Формування теоретичного ядра сучасної української географії / О. Г. Топчієв, В. В. Яворська // Географічна наука та освіта: від констатації до конструктивізму. – К.: Інститут географії НАНУ, 2018. – С. 40–42.

УДК 910.1(091)

СТРУКТУРУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД І СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Шаблій Олег Іванович,
доктор географічних наук, професор,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Влах Мирослава Романівна,
кандидат географічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Котик Любов Іванівна,
асистент, Львівський національний університет імені Івана Франка

Актуальність проблеми структурування географічної науки

Структурування науки — розкриття складу і взаємозв'язку наукових сфер і напрямків відповідно до принципів пізнання та їхнє вираження як логічно обґрунтованого і несуперечливого позиціонування. Актуальність дослідження проблеми структурування географічної науки зумовлена процесами диференціації та інтеграції географічного пізнання, що від-

буваються на основі модернізації об'єкт-предметної сфери науки та використання методів суміжних наук.

Для структурування географії насамперед слід чітко окреслити її змістову сутність, зокрема розкрити моністичний характер, оскільки в основі побудови теорії науки — єдині вихідні положення щодо трактування загального об'єкта, предмета, методів дослідження. Слід відзначити онтологічну і когнітивну складність структурування географічної науки як цілісної системи природничо- і суспільно-наукового знання.

Розташування географії на перетині природничих, суспільних, соціально-гуманітарних і техніко-технологічних наук зумовлює *монізм географічної науки.* На моністичних засадах трактування географічної науки перебував фундатор української наукової географії акад. *Степан Рудницький,* який зазначав: "*Цілком природно, що географія, займаючись Землею як осібним тілом, що на ній знаходиться, мусить не тільки брати Землю як цілісність, але і спеціальну увагу звернути на поверхню Землі як простір, у якому розміщені природні явища. Земля як цілісність, а спеціально її поверхня, це предмет географії*" [5, с. 73].

Для географічної науки характерний *об'єктний* (єдиний загальний об'єкт дослідження науки — *географічна оболонка* (*ландшафтна оболонка*, *геоглобастема*, *Земна планетарна система*, *геоноосфера* тощо)), *генетичний* (зародження географічної науки у рамках єдиної нерозчленованої натурфілософії античного часу) та *функціональний* монізм (дослідження проблеми взаємодії суспільства і природи на різних методологічних засадах, становлення довкіллєзнавства як трансдисциплінарного наукового напрямку) [1, с. 10].

Історико-генетичними формами моністичної концепції була описово-країнознавча парадигма античної географії, хорологічна концепція, концепція теоретичної географії *В. Бунґе*, соціоекологічна концепція. Власне "екологізація" матеріального та духовного життя суспільства в постіндустріальну й інформаційну епоху посилює монізм географічної науки. У сучасних умовах відбувається посилення моністичних позицій географічної науки завдяки її математизації, інформатизації, трактування предмета науки через категорію геопросторової організації Макросвіту, перехід на філософський (епістемологічний) рівень пізнання.

По суті, проблема єдності географічної науки у сучасних гносеологічних реаліях має позбуватися крайнього підходу у вигляді виділення двох окремих географій — природничої та суспільної. Методологічно виваженим є трактування географії як єдиної науки, предметом дослідження якої є *геоторіальна* організація географічної оболонки як цілісної соціо-природної системи. Якщо на об'єкт-предметному рівні цілісність географії можна чітко окреслити, то на рівні поняттєво-термінологічних систем, парадигм, закономірностей, законів вона ще потребує обґрунтування (це об'єктна сфера теоретичної географії, метагеографії тощо).

Редукціоністський підхід наукового пізнання загалом, коли ціле роз'єднане на частини, що розуміються як первинні, такі, що передують цілому, зумовлює *гносеологічний дуалізм* географічної науки, який проявляється у виділенні двох підсистем наукових дисциплін — природничо-географічної та суспільно-географічної. Власне в історії науки домінує бінарний підхід до класифікації географії.

У сучасних умовах відбувається перехід від бінаризму до нової наукової парадигми — тринітаризму, головними принципами якої є *тріадність* (редукціоністський підхід), *триєдиність* (голістичний підхід), *фрактальність* (у кожній частині, виділеній із цілого, проявляються властивості усіх інших частин), *доповнюваність* (різні дуалістичні парадигми не суперечать, а доповнюють одна одну).

Нами розроблена концептуальна тринітарна модель географічної науки з урахуванням *об'єктної тріади* дослідження географічної оболонки (природа, суспільство, ноосфера), *тривимірності геопростору* (локальний, реґіональний, глобальний виміри), *тривимірності геочасу* (ретроспективний, актуальний, перспективний виміри) (рис. 1). Тринітарна матриця географічної науки дає змогу представити як сучасні, так і перспективні тренди розвитку географії, а також виявити їхні взаємозв'язки та взаємовпливи. У контексті концептуальної тринітарної моделі потребує подальшого обґрунтування положення про *ноосферу* як найза-

гальніший цілісний об'єкт дослідження географії і відповідно розвиток *геоноосферології* як нового інтеґративного наукового напрямку з його поняттєво-термінологічною систематикою, закономірностями, теоріями і концепціями.

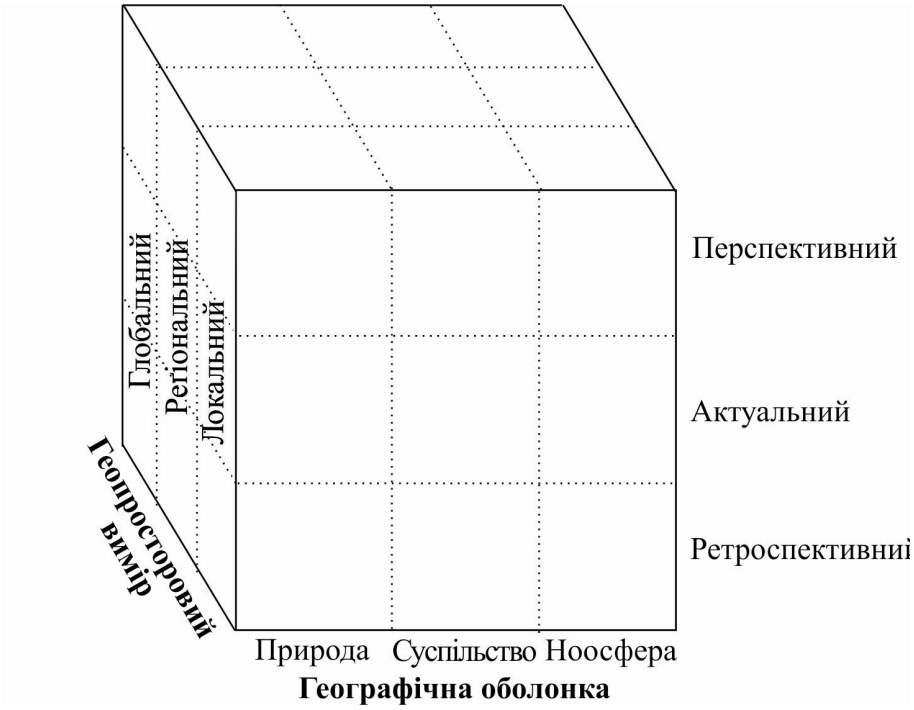

Рис. 1. Концептуальна тринітарна модель географічної науки [9, с. 10]

Застосування *редукціоністського підходу* до структурування географічної науки потребує розгляду питання щодо підходів до виділення її окремих наукових напрямків. У теоретико-методологічному аспекті для класифікації географії як *системної науки* важливо розробити *системну класифікацію* з урахуванням *системи* принципів і підходів. Аналіз наявних класифікацій географічної науки дав змогу виявити такі головні критерії їхньої реалізації: *історико-генетичний*, *структурно-компонентний*, *функціональний*, *діяльнісний*, *процесний*, *методичний*.

Історичний досвід структурування географічної науки

Для вивчення історичного досвіду структурування географічної науки нами проаналізовано 47 схем її класифікації українськими і зарубіжними авторами, починаючи від *Клавдія Птолемея*, *Вареніуса* і до сьогодення [1, с. 293-295], з особливою увагою до терміноелементів першого рівня поділу [1, с. 178].

SWOT-аналіз чинних схем класифікації географічної науки дав змогу встановити позитивні ампекти, негативні аспекти, загрози і небезпеки, перспективи розвитку науки:

позитивні аспекти: посилення тенденції трактування науки як складної системи з певною внутрішньою і зовнішньою структурами; диференціація і спеціалізація науки, що сприяє інтенсивному, поглибленому та активному отриманню нового знання; розвиток інноваційних дисциплін на основі міждисциплінарних досліджень;

негативні аспекти: асиметрія між диференціацією та інтеґрацією, між аналізом і синтезом, надмірна диференціація географічної науки — причина кризи її теорії та методології; недостатній розвиток мульти- і трансдисциплінарних наукових напрямків; синонімія терміноелементів усіх рівнів класифікування науки; недотримання чітких критеріїв поділу науки; недостатня диференціація теоретико-методологічних наук; недостатнє представлення інтеґративних, синтетичних,

загальногеографічних наук; не усталена структурованість реґіональної географії, реґіональної природничої географії, реґіональної суспільної географії;

загрози і небезпеки: можливість "розчинення" географії у системі наук про Землю; позиціонування суспільної географії у системі соціальних наук; втрата розуміння єдності, взаємозумовленості життєдіяльності людини і довкілля її існування; деформація наукового поля (несистемність; порушення симетрії, диспропорції у співвідношенні знань окремих галузей науки; формування паралельних поняттєво-термінологічних систем; наявність наукових діалектів); неефективність дослідницької роботи через незнання здобутків суміжних наук;

перспективи: вплив на географічну науку нових універсальних метатеорій (теорія систем, синергетична теорія, теорія організації, теорія складності, теорія ігор тощо), наукових парадигм (інформаційна, геоглобалістика, геоноосферна); необхідність розвитку теоретичної географії і метагеографії.

Проаналізовані схеми структурування географічної науки мають умовний (відносний) і суб'єктивний характер. Умовність структурування зумовлена динамічністю розвитку науки, що вимагає постійного уточнення і корекції наявного поділу в контексті трансформації об'єкта структурування, зміни логіко-методологічної проблематики науки, філософських, соціокультурних, аксіологічних орієнтирів суспільства.

Суб'єктивність структурування науки спричинена обмеженістю пізнавальних можливостей людської природи загалом і конкретного автора зокрема; вибором дослідником окремих принципів та критеріїв класифікування, їхнім обґрунтуванням і встановленням послідовності застосування. Власне умовність і суб'єктивність класифікування науки є підставою для її нового поділу.

Нова системна класифікація географічної науки: сутність, проблеми

Географія належить до системних наук, відповідно її структурування повинно здійснюватися з використанням системного принципу.

Головні ознаки системності географічної науки: об'єкт окремої науки не може вивчатись ізольовано поза зв'язками з об'єктами інших наук, що належать до системи; спільні методологічні підходи; спільні методичні прийоми; спільна мова науки, загальна підстава поняттєво-термінологічної системи; спільна міждисциплінарна наукова продукція конструктивного значення; суб'єктивне розуміння дослідниками цілісності науки.

Чинники необхідності нового *системного класифікування* географічної науки:

внутрішньонаукові (об'єктивні): модернізація об'єкт-предметної сфери географічної науки; диференціація наукового географічного пізнання; використання нових наукових методів дослідження; невідповідність між історично сформованими географічними сцієнтонімами і сучасним змістом наук; підміна понять *наука* (наукова дисципліна, науковий напрямок) і *навчальна дисципліна*;

зовнішньонаукові (суб'єктивні) чинники: зміна національного класифікатора науки у зв'язку з реформуванням вищої школи в Україні; вплив зарубіжної практики структурування географії.

Пропонована нами система географічної науки охоплює дві *історико-генетичні підсистеми — підсистему дивергентних* (диференційних) і *підсистему конвергентних* (інтеґраційних) *наукових дисциплін* (рис. 2). На нашу думку, полісемантичні терміни *дивергенція* і *конвергенція* достатньо вдалі для означення процесів розходження і зближення наук за умови дотримання їхніх теоретико-методологічних засад. Слід підкреслити, що географічна наука має значний конвергентний потенціал, зумовлений соціо-природною сутністю її загального об'єкта дослідження.

Підсистема дивергентних наук містить чотири *структурно-функціональні класи*: *базисні (власне географічні) науки — природнича географія* (загальна фізична географія, геоморфологія, метеорологія, кліматологія, гідрологія, біогеографія, ґрунтознавство, ландшафтознавство, реґіональна фізична географія, палеогеографія) і *суспільна географія* (загальна суспільна географія,

географія населення, соціальна географія, географія культури, економічна географія, політична географія, суспільно-географічна комплексо- і системологія, реґіональна суспільна географія); *теоретико-методологічні науки* — історія географії, теорія географії, теоретична географія, метагеографія; *допоміжні науки,* серед яких *формальні науки* (математика, логіка, кібернетика), *природничі науки* (астрономія, геологія, фізика, хімія, біологія, екологія, медицина), *суспільні науки* (філософія, економічні науки, демографія, політологія, соціологія, юридичні науки, психологія, педагогіка), *гуманітарні науки* (історичні науки, філологічні науки, мистецтвознавство), *технічні науки* (геодезія, комп'ютерні науки); *методичні науки* (географічна картографія, геостатистика, геоінформатика, геоматика, геокібернетика).

Система суспільної географії містить вісім *структурно-функціональних класів*: загальна суспільна географія, географія населення, соціальна географія, географія культури, політична географія, економічна географія, суспільно-географічна комплексо- і системологія (рис. 3).

Для укладання нової схеми структурування суспільної географії використано досвід *А. Колотієвського* (1973), *О. Ващенка* (1979), *С. Лаврова* (1987), *М. Пістуна* (1996), *А. Голикова, Я. Олійника, А. Степаненка* (1997), *О. Шаблія* (1997, 2001, 2003, 2012, 2015), *J. Fellmann, A. Getis, J. Getis* (1997), *О. Любіцевої, С. Павлова, К. Мезенцева* (1998), *М. Паламарчука, О. Паламарчука* (1998), *О. Топчієва* (2001), *М. Шаригіна* (2008).

Встановлено *загальний алгоритм* послідовного представлення наукових напрямків географічної науки та її базисних підсистем: загально-теоретичний, галузево-компонентний, реґіональний, історико-генетичний, прикладний.

Якщо головні компоненти дивергентної підсистеми представлені у схемах класифікації географічної науки різних авторів, то науки, що сформувалися на основі внутрішньої та зовнішньої конвергенції суспільної географії, висвітлені меншою мірою.

Аналіз сучасних наукових географічних напрямків дав змогу виділити два класи конвергентних наук: *внутрішньо-* (*трансдисциплінарна* конвергенція природничої і суспільної географії) і *зовнішньоконвергентні* (*міждисциплінарна* конвергенція природничої географії і суміжних природничих наук; конвергенція суспільної географії і суміжних суспільних наук; конвергенція географії і суміжних наук).

Сучасне системне структурування географічної науки засвідчує переважання *міждисциплінарної* (здебільш бідисциплінарної) інтеграції окремих природничо- і суспільно-географічних дисциплін (для прикладу, сформувались як окремі наукові напрямки урболандшафтознавство, агроландшафтознавство, економічна геоморфологія, рекреаційна геоморфологія тощо) [2]. Однак дисциплінарний і міждисциплінарний підходи наукових досліджень не розкривають фундаментальної єдності географічного знання. На їхню зміну прийшли *трансдисциплінарні* дослідження. Перехід від міждисциплінарності до трансдисциплінарності є однією із перспектив розвитку науки.

Трансдисциплінарність у науці трактують і як дослідження навколишнього світу, і як принцип організації наукового знання. Вона ґрунтується на розумінні формального взаємозв'язку окремих дисциплін і забезпечує формування *логічних межа-рамок*, за допомогою яких певні знання можуть бути інтегровані на вищому рівні абстрагування, аніж це відбувається за міждисциплінарного підходу [2].

Еволюція географії від античності до сьогодення засвідчує наявність різних форм трансдисциплінарного знання. Класичними трандисциплінарними науковими напрямками є географічне крає-, регіоно-, країно- й світознавство як синтез природничо- і суспільно-географічного знання про геосистеми різного геопросторового рівня. Зрештою й загальне землезнавство об'єктом дослідження має географічну оболонку, що формується взаємозв'язками як природних геосфер, так і соціосфери (антропо-, техно-, культуросфери). Посилює цілісність землезнання формування нових геосфер — *геоінформаційної, геодигітальної.* Дослідження феномену "*транс-*" у географічній науці зростає у зв'язку зі становленням *геоноосферології* — напрямку, що формується на стику географії, біології та інформаційної науки [10].

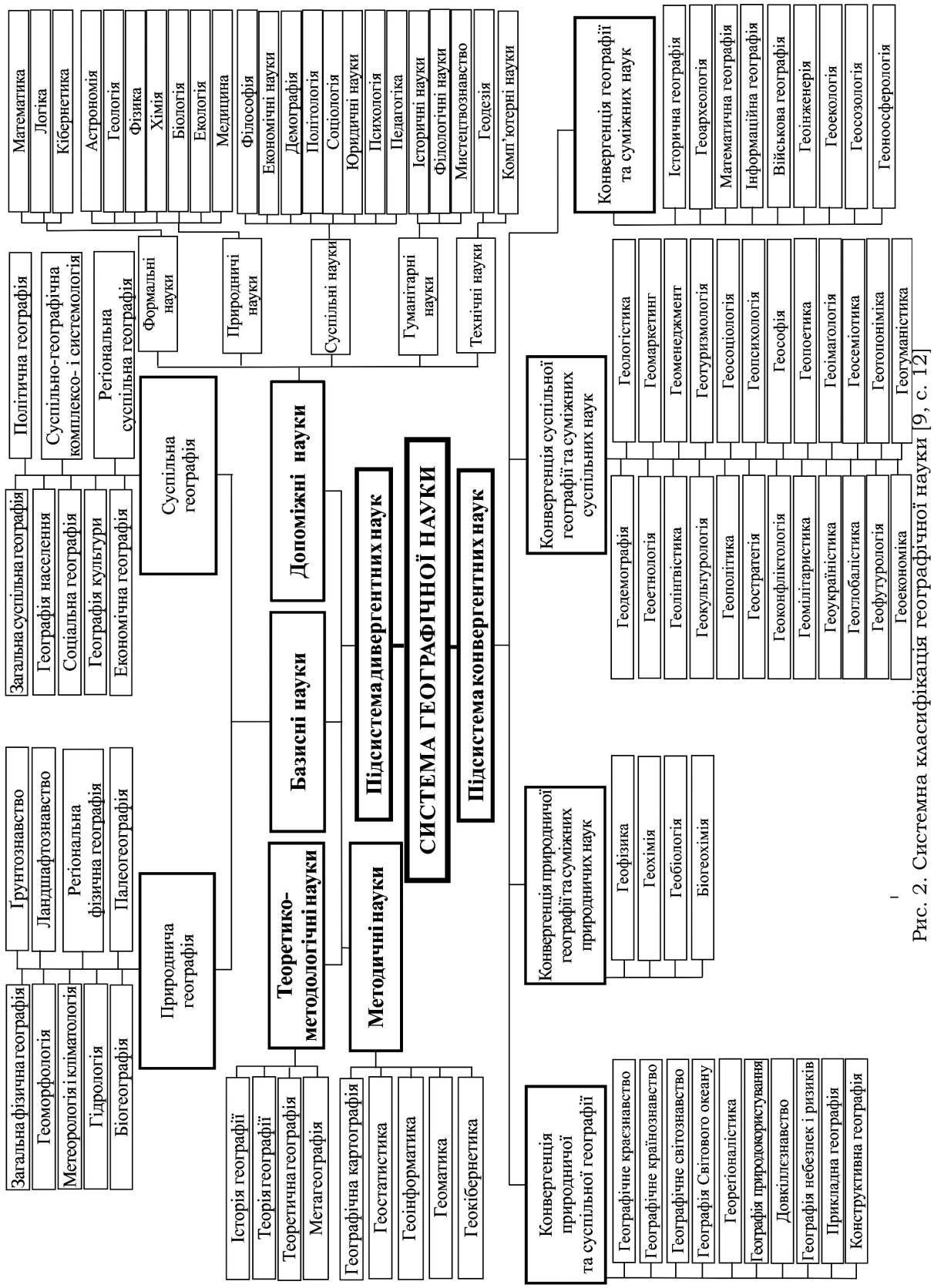

Рис. 2. Системна класифікація географічної науки [9, с. 12]

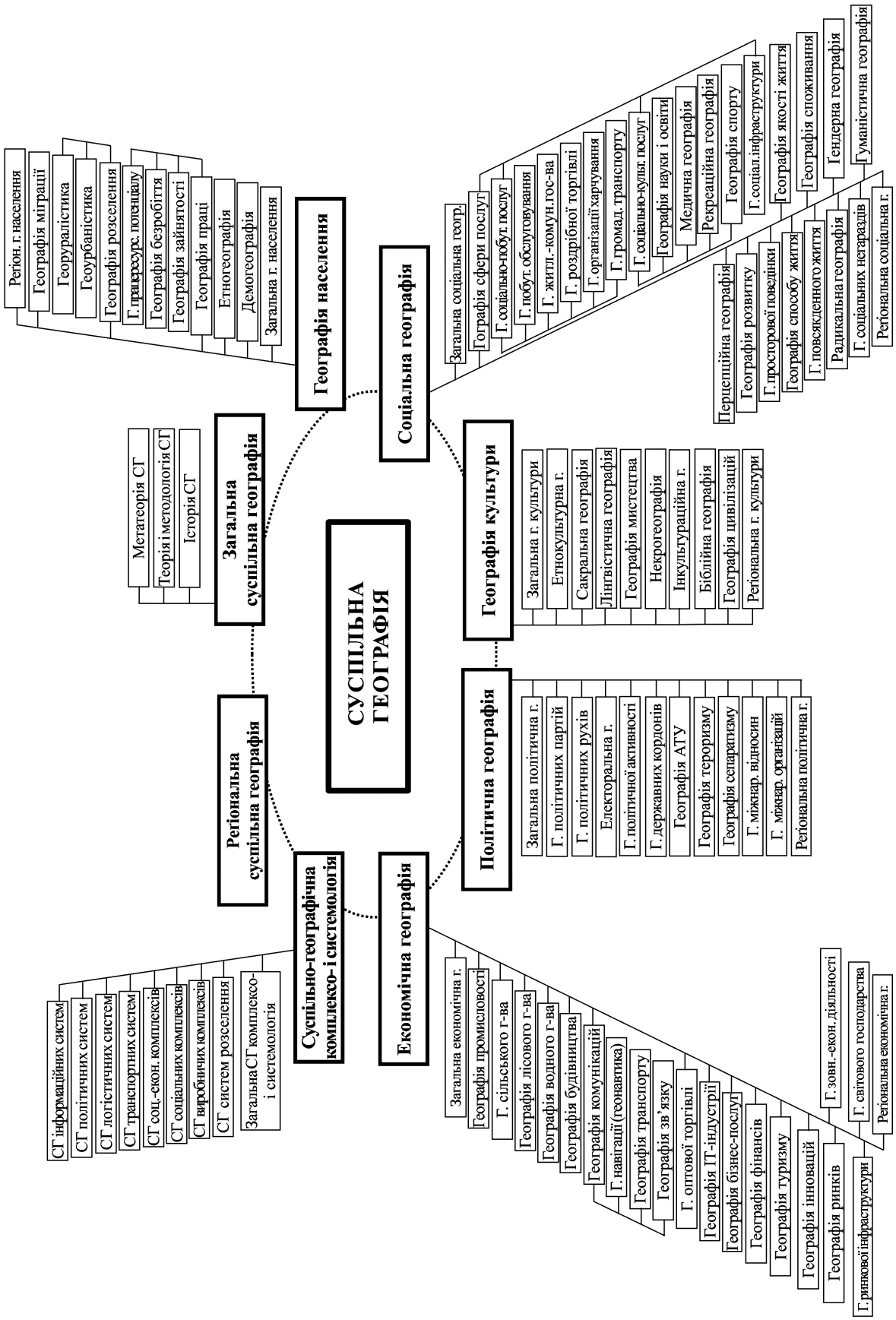

Рис. 3. Системна класифікація суспільної географії [9, с. 14]

Конвергенція географічних наук історично виражається в об'єднанні їхніх диференційованих частин під впливом фундаментальних наукознавчих підходів — *парадигм*, які мають метанауковий характер.

З другої половини XX ст. об'єднавчим началом географічних наук стала *екологічна парадигма*, розкрита у працях акад. *В. Вернадського*. Два закони, описані В. Вернадським, зазначають: 1) біосфера розширюється, 2) біосфера переростає в ноосферу. З тези В. Вернадського: *"людина стала силою геологічною"* випливає й третя закономірність: при взаємодії людини і земної природи не лише ця природа стала довкіллям людини і суспільства, але й людське суспільство разом з його науково-технічним потенціалом перетворилось у глобальне середовище земної природи [11]. Нову якість системи людина—природа слід враховувати географічною наукою при трактуванні її об'єкта. У цьому контексті на порядку денному постає *інформаційна* парадигма, особливо у руслі *4D*-революції.

Конвергенція природничої і суспільної географії посилюється за умов парадигмальної революції кінця XX — початку XXI ст. Зокрема, потужний конвергентний потенціал мають парадигми *збалансованого розвитку*, а також *загального еволюціонізму*.

Парадигма загального еволюціонізму (комплекс принципів, що включає в себе системність, еволюціонізм, самоорганізацію, конструктивізм та ін.) дає змогу вивчати складні, відкриті, самоорганізовані географічні системи різного походження. Вона поєднала розвиток Землі, Космосу, життя і людини; дала змогу включити неживу природу у цілісний контекст розвитку; створила підстави для нового розуміння місця і значення людини у цьому процесі: людина — органічна частина природи, яка відповідальна за її збереження [1, с. 15-16].

Важливим шляхом конвергенції природничої і суспільної географії є спрямованість досліджень на здобуття і використання знань для практичних цілей. Відповідно до цього сформувалися такі наукові напрямки: географія природокористування, довкіллєзнавство, географія загроз і небезпек, прикладна географія, конструктивна географія (в ідеї існує поняття "*деструктивна географія*" — *О. Ш.*).

Посилює моністичні позиції загальногеографічної методології й використовувана методика наукових досліджень. Зокрема, це класичні методи дослідження — картографічний, районування, а також метод геоінформаційних систем. Ці методичні підходи формують такі наукові напрямки як геокомплексологія, геосистемологія, георегіоналістика, геолімологія тощо.

Більшість представлених на схемі конвергентних наук сформувалися внаслідок використання географічного методу для дослідження об'єктів суміжних наук. Головними атрибутами геометоду є геоторіальність, комплексність, використання картографічних моделей. Власне активне застосування у суміжних науках геометоду забезпечило його загальнонауковий статус.

Значний блок дисциплін виник через конвергенцію суспільної географії і суміжних суспільних наук. На рис. 2 наведено 24 наукові традиційні (геоекономіка, геополітика, геологістика, геомаркетинг, геоменеджмент тощо) та новітні наукові напрямки (геософія, геопоетика, геоімагологія та ін.).

Наявність "парних" наукових дисциплін (традиційних і конвергентних) зумовлює потребу визначити їхні спільні та відмінні риси (наприклад, між геоекономікою і економічною географією, геополітикою і політичною географією). Нами встановлено такі особливості "парних" дисциплін [10, с. 222]:

1. Конвергентні науки мають міждисциплінарний характер. Вони належать як до географічних, так і до суміжних наук.

2. Конкретні об'єкти дослідження "парних" дисциплін збігаються. У суспільній географії — це відповідні геопросторові форми організації суспільства (поселення, вузли, реґіони, країни і т. ін.). Відмінності між науками зумовлені використовуваними методами (у конвергентних науках домінують спеціальні методи суміжних наук).

3. Наукові дисципліни з терміноелементом "*гео-*" на початку назви вивчають передусім процеси *функціонування* й *управління,* переважно геоінформаційні процеси у функціонуванні територіальних систем. У географічних дисциплінах дослідження здійснюють переважно *у руслі генетичних законів* і *закономірностей*, виявлення передумов і чинників виникнення та розвитку територіальних (геопросторових) об'єктів, систем і явищ тощо.

Поява та інтенсивний розвиток конвергентних зі суспільною географією наукових дисциплін спонукає до песимістичних роздумів. Зокрема:

1. Чи не призведе цей процес до поглинання суспільної географії загалом або окремо її галузево-компонентних частин конвергентними науковими дисциплінами?

Це питання особливо гостро постало у контексті реформування вищої освіти України. Первинно географію, яка входить до галузі знань 10 Природничі науки, було позбавлено власної спеціальності й віднесено до спеціальності "Науки про Землю" нарівні з неспівмірними геофізикою і геохімією (2015-2016). Цим не тільки применшили роль і значення географії в освітньому процесі, а й "усунули" з неї людину, обмеживши географію природничою складовою. Тільки Постановою Кабінету Міністрів України № 53 від 01.02.2017 р., що стосується "Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти", географія виокремлена в окрему спеціальність (106 "Географія") напрямку 10 Природничі науки, а спеціальність 103 "Науки про Землю" передбачає вивчення складу і будови Землі. До неї належать геологія, геофізика, мінералогія, геохімія, вулканологія, сейсмологія та інші фізичні науки про Землю, метеорологія та інші атмосферні науки (у т. ч. кліматичні дослідження), гідрологія, океанологія [3].

Проблемою залишається й означення географії у проектах Стандартів вищої освіти України. Наприклад, у проекті Стандарту вищої освіти України спеціальності 106 "Географія" (перший (бакалаврський) рівень вищої освіти) встановлено предметну сферу *географічних наук* (а не географії загалом) — області дослідження географічної оболонки як глобальної геосистеми, геосистем менших розмірних рівнів, форм територіальної організації природних і соціально-економічних процесів [4]. Занепокоєння викликає і відсутність на сьогодні проекту стандарту вищої освіти спеціальності 106 "Географія" для другого (магістерського) і третього (доктор філософії) рівнів освіти. Якою наукою постане географія у цих стандартах — природничою, суспільною, єдиною, цілісною, межовою, міждисциплінарною, допоміжною, частковою — не відомо. Загалом це засвідчує незнання історичного процесу розвитку науки та формування її теорії, що й призводить до деформації географічного знання з усіма деструктивними наслідками.

2. Відповідно до реформи вищої школи, підготовка фахівців-географів має відбуватися за двома напрямками — освітянським (014 "Середня освіта (Географія)") і "науковим" (106 "Географія"). Ніби освітянський не є науковим, а "науковий" не має кадрового виходу на середню освіту.

3. Хибна "інтеграція" "Наук про Землю" повертає нас у кращому разі до початку — середини XIX ст., коли науки були ще недостатньо диференційовані. Міжгалузева інтеграція у XXI ст. має базуватися на розвинених наукових напрямках без втрати теоретичного і методичного надбання останніх півтора-двох століть. Тепер, наприклад, на межі географічної, філософської, біологічної та інформаційної наук поступово формується *геоноосферологія.* Невже і їй, як науці передусім про людину, не знайдеться місця серед наук про Землю?

Висновки

Дискусійні питання системного структурування актуальної географічної науки: трактування землезнавства як загальногеографічної науки; недостатнє представлення теоретико-методологічних, методичних і допоміжних наук; необхідність включення загальнотеоретичного напрямку до кожного блоку дивергентних базисних наук; нечітке об'єкт-предметне виокремлення екологічного, конструктивного, прикладного напрямків як загальної геогра-

фії, так і окремих її наукових підрозділів; обґрунтованість наукових напрямків на основі конвергенції географії, природничої географії, суспільної географії та суміжних наук і позиціонування їх одночасно у системах різних наук.

Важливість і різноаспектність проблеми структурування географічного наукового знання зумовлює необхідність:

вирішення теоретико-методологічних проблем: проблеми об'єктивності/ суб'єктивності процесу поділу; проблеми абсолютності/відносності меж, які проводяться між науками; проблеми принципів і критеріїв здійснення поділу; проблеми доцільності і можливості "виходу поза межі" тієї чи іншої науки у процесі конкретного дослідження;

вирішення прикладних проблем: винесення проблеми об'єкта дослідження і структури географічної науки на обговорення наукової громадськості; висвітлення досліджуваної проблематики у засобах масової інформації; створення організаційних структур, що займатимуться питаннями теорії і філософії географії (кафедри, відділи, лабораторії тощо).

Список використаних джерел

1. *Влах М.* Теорія і методологія географічної науки : навч. посібник / М. Влах, Л. Котик. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. — 344 с.
2. *Влах М.* Проблеми конвергенції природничої і суспільної географії на сучасному етапі розвитку науки / М. Влах, О. Шаблій // Проблеми ландшафтознавства в контексті стратегії сталого розвитку та європейської ландшафтної конвенції : матеріали міжнар. наук. семінару, присвяч. 40-річчю Чорногірського геогр. стаціонару ЛНУ імені Івана Франка (3-5 листопада 2017 р.). — Львів-Ворохта : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. — С. 5—8.
3. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти" № 53 від 01.02.2017 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws.
4. Проект Стандарту вищої освіти України спеціальності 106 Географія (перший (бакалаврський) рівень вищої освіти) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/proekti-standartiv-vishoyi-osviti.
5. *Рудницький С.* Нинішня географія / С. Рудницький // Академік Степан Рудницький / [за ред. проф. О. Шаблія]. — Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. — С. 59—106.
6. *Топчієв О. Г.* Концепція довкілля — сучасний напрям природничо- та суспільно-географічних досліджень / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко, В. В. Яворська // УГЖ. — 2017. — № 3 (99). — С. 64—70.
7. *Топчієв О. Г.* Предметна область географії та її сучасні методологічні трансформації / О. Г. Топчієв // УГЖ. — 2016. — № 1 (93). — С. 64—69.
8. *Топчієв О. Г.* Формування теоретичного ядра сучасної української географії / О. Г. Топчієв, В. В. Яворська // Географічна наука та освіта : від констатації до конструктивізму : зб. наук. праць. — К., 2018. — С. 40—42.
9. *Шаблій О.* Нова системна класифікація географічної науки : проблеми і напрямки модернізації / О. Шаблій, М. Влах, Л. Котик // Історія української географії : всеукр. наук.-теор. часопис. — Тернопіль, 2015. — Вип. 32. — С. 7—17.
10. *Шаблій О.* Формування нових наукових дисциплін на перетині суспільної географії і суміжних наук / О. Шаблій // Українська географія : сучасні виклики : зб. наук. праць ; у 3-х т. — К. : Прінт-Сервіс, 2016. — Т. 1. — С. 221—223.
11. *Шаблій О. І.* Суспільна географія : теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. — Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. — 744 с.

ЗМІСТ

Передмова 5

I. ПРОФЕСОР ОПАНАС ВАЩЕНКО – ЛЮДИНА, УЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ 7

Олег Шаблій
Професор Опанас Ващенко: внесок у теорію, методологію і методику суспільної географії. 7

Володимир Захарченко
Професор О. Т. Ващенко як особистість і видатний педагог (спогади учня) 16

Ярослав Мариняк
Завжди закликав думати і шукати істину 23

Наталія Недашківська, Олена Падовська
Слово про Вчителя 25

Сергій Коротун
Спогади про Опанаса Трохимовича Ващенка 27

Мирослава Влах
Географізм та історизм як домінанти наукової діяльності професора О. Т. Ващенка 28

Іван Ровенчак, Мирослава Книш
Внесок професора О. Ващенка в українську картографічну науку і практику 33

Ярослав Івах
Теоретичні та прикладні проблеми дослідження природно-ресурсного потенціалу у працях професора О. Ващенка 39

Мирослав Білецький, Любов Котик
Навчально-методична діяльність кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка: ретроспектива і сучасність 41

Юрій Зінько
Діяльність О. Т. Ващенка у Львівському відділі Географічного Товариства України 47

II. ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ 50

Олександр Топчієв
Географічна оболонка – ландшафтна оболонка: проблеми ординації понять 50

Олег Шаблій, Мирослава Влах, Любов Котик
Структурування географічної науки: історичний досвід і сучасні тенденції 55

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

СУСПІЛЬНА ГЕОГРАФІЯ: НАУКОВІ ТРАДИЦІЇ І СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

МАТЕРІАЛИ
Всеукраїнського наукового семінару,
присвяченого 110-літтю від народження
доктора географічних наук, професора О. Т. Ващенка
(Львів, 13 грудня 2018 р.)

Відповідальний редактор: *проф. О. Шаблій*

Технічний редактор *Світлана Сеник*
Коректор *Світлана Сеник*
Комп'ютерний набір *Орислава Борщовська, Любов Котик*
Комп'ютерне верстання *Любов Семенович*
Дизайн обкладинки *Ірина Дністрянська*

Ум. друк. арк. 10,23.
Тираж 100 прим. Зам. ....

Видавець і виготовлювач:
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000.

СВІДОЦТВО
про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.